

تحلیلی بر پراکنش فضایی مشاغل غیررسمی در شهرها (مطالعه موردی: شهر جیرفت)

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۲/۰۹ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۶/۰۵/۰۸

غلامعلی خمر* (استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه زابل)
زهرا سیدی (کارشناس ارشد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زابل)

چکیده:

اقتصاد غیررسمی نمودی از تحولات جهان سرمایه‌داری است که بخش مهمی از اقتصاد را در شهرهای بسیاری از کشورها، به‌خصوص کشورهای در حال توسعه تشکیل می‌دهد و نقش عمده‌ای در ایجاد اشتغال، تولید و ایجاد درآمد ایفا می‌کند. این‌گونه مشاغل با رشد چشمگیر خود باعث به وجود آمدن معضلات و مشکلات در حوزه مدیریت شهری شده است. هدف این پژوهش، شناسایی وضعیت اجتماعی-اقتصادی شاغلان بخش غیررسمی شهر جیرفت و وضعیت پراکنش آن‌ها در سطح شهر جیرفت با هدف ساماندهی و برنامه‌ریزی‌های بعدی است. روش پژوهش حاضر به‌صورت توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری داده‌ها اسنادی-پیمایشی است. در ادامه اقدام به پرسشگری از ۱۳۰ نفر از شاغلین مشاغل غیررسمی در زمینه وضعیت اجتماعی و اقتصادی و ثبت موقعیت آن‌ها بر روی نقشه به‌منظور تحلیل فضایی و نشان دادن وضعیت تحلیل الگوی، تحلیل خوشه‌ای، عارضه مرکزیت و جهات توزیع این مشاغل در قالب نرم‌افزار Arc GIS شد. یافته‌های حاصل از تحلیل فضایی صورت گرفته بر روی این اقتصاد غیررسمی شهر جیرفت نشان داد که توزیع فضایی این مشاغل به شکل نرمال بوده و به دلیل قرارگیری در امتداد راه‌های اصلی شهر شکل خوشه‌ای به خود گرفته‌اند و توزیع جهتی آن‌ها شمالی-جنوبی بوده و با یک انحراف معیار حدود ۶۸ درصد عوارض را در برمی‌گیرند.

واژه‌های کلیدی: جیرفت، آمار فضایی، مشاغل غیررسمی

مقدمه و بیان مسئله

به‌طور کلی شهرنشینی یک پدیده جهانی، بعد از جنگ جهانی دوم است که ماهیت کیفی آن در سراسر کشورها متنوع است در برخی کشورها همراه با مهارت، ارتقا، صنعتی شدن و گسترش بخش رسمی و در برخی دیگر از کشورها شهرنشینی با بخش غیررسمی و سنتی همراه شد (Yuki, 2007: 76). به‌طوری که این شهرنشینی سریع به همراه افزایش جمعیت در شهرها، همراه با مدیریت ناکارآمد و تأثیرات ناشی از اقتصاد سیاسی از یک‌سو موجب رواج بیکاری در شهرهای جهان سوم شده است و از سوی دیگر تلاش در جهت تأمین حداقل معاش و رهایی از فقر، سبب شده تا بخش عمده‌ای از جمعیت ساکن در شهرها به‌سوی بخش غیررسمی، گرایش پیدا کنند (جمالی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۹). در پی تغییر سیاست‌ها و افزایش مهاجرت، شهرها به عنوان مأمنی برای افزایش درآمد و بهبود وضع اقتصادی، کانون توجه قرار گرفتند (سالاروندیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۱).

بخش غیررسمی، یک مفهوم گسترده است که برای توصیف فرم‌های ناامن از فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه جهان استفاده می‌شود با این حال، رشد و میزان اشتغال غیررسمی در بسیاری از کشورها، راه عملی برای فرار از بیکاری به شمار می‌رود (Arasbsheibani & Henley, ۲۰۰۹: ۹۹۲). به‌طور کلی می‌توان گفت امروزه حجم عظیمی از اشتغال جدید، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه و در گذار، مربوط به اقتصاد زیرزمینی یا غیررسمی بوده است. فعالیت‌هایی که در بخش اقتصاد غیررسمی انجام می‌شوند، معمولاً ثبت نشده و از نظام خاصی پیروی نمی‌کنند. از این‌رو این امکان وجود دارد که اقتصاد غیررسمی به‌عنوان منبعی برای فرار از مالیات و ایجاد منافع غیرعادلانه در مقابل بخش رسمی اقتصاد عمل کند. بیشتر مردم، به این دلیل وارد اقتصاد غیررسمی می‌شوند که نمی‌توانند در اقتصاد رسمی شغلی بیابند و یا قادر به شروع کسب‌وکار جدید در اقتصاد رسمی نیستند؛ برای مثال در آفریقا، کار غیررسمی تقریباً هشتاد درصد بخش کشاورزی، بیش از شصت درصد اشتغال در مناطق شهری و بیش از نود درصد مشاغل جدید ظرف یک دهه اخیر را به خود اختصاص می‌دهد. ایران نیز از جمله کشورهای در حال توسعه‌ای است که از ویژگی‌های اقتصاد آن حجم گسترده اقتصاد زیرزمینی آن است که فعالیت‌های اقتصادی داخلی را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد (آموزگار، ۱۳۸۷) نکته مهم در ارتباط با فعالیت‌های این بخش این است که این مشاغل تحت نظارت و کنترل دولت نیست و خارج از چارچوب قوانین و مقررات اقتصادی جامعه شکل گرفته‌اند و می‌توانند در امور سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی دولت اختلال ایجاد کنند. لذا ضرورت ایجاد می‌کند این‌گونه مشاغل از ابعاد و زوایای مختلف مورد بررسی

قرار گرفته و آثار و عوارض مثبت و منفی آن‌ها بر جامعه تجزیه و تحلیل شده راهکارهای مناسب جهت تعامل یا تقابل با این پدیده اجتناب‌ناپذیر اتخاذ شود.

کالبد شهر جیرفت در سال‌های اخیر به دلیل جاذبه‌های گردشگری آن شاهد تغییرات چشم‌گیری در زمینه مشاغل غیررسمی بوده است که بر پایداری این گونه شهرها تأثیر بسیار زیادی گذاشته است. با توجه به اینکه نقش توریستی شهر جیرفت در دهه‌های اخیر بسیار پررنگ شده، تأثیرات زیادی بر تمام ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهر گذاشته است. به شکلی که از دیر باز در مسیرها و مناطق پرتردد جهانگردان و ایران‌گردان شاهد شکل‌گیری گونه‌هایی از مشاغل غیررسمی بوده‌ایم. با توجه به موارد ذکر شده و از آنجایی که بخشی از جمعیت فعال شهر جیرفت در بخش غیررسمی اقتصاد، مشغول به فعالیت هستند و این فعالیت تنها راه تأمین نیازهای اولیه زندگی‌شان است و چون اکثر این افراد مهارت و تخصصی ندارند و تعداد اندکی از آن‌ها هم که دارای مهارتی هستند، به علت اشباع بازار کار قادر به جذب در بخش رسمی اقتصاد شهر نیستند، نیز نمی‌توان حق افراد را برای داشتن یک شغل و درآمد جهت ادامه زندگی نادیده گرفت و علی‌رغم گستردگی و نقش این بخش در اقتصاد شهری، تاکنون تحقیقات اندکی در این زمینه صورت گرفته است. از این‌رو تحقیق حاضر بر آن است که ضمن بررسی اقتصاد غیررسمی، وضعیت شاغلان این بخش در شهر جیرفت را از طریق یک تحقیق میدانی و ثبت محل استقرار این مشاغل بر روی نقشه و انجام تحلیل آماری بر روی این نقشه‌ها به منظور شناسایی وضعیت توزیع این مشاغل در سطح شهر و با هدف ساماندهی و برنامه‌ریزی‌های بعدی پرداخته و به این سؤال پاسخ دهد که وضعیت پراکنش مشاغل غیررسمی در شهر جیرفت به چه شکلی است.

مبانی نظری:

اقتصاد رسمی

مفهوم اقتصاد بخش رسمی مورد قبول محققان بوده و به خوبی درک شده است. این نوع اقتصاد مبتنی بر بکارگیری در چهارچوب قوانین رسمی یک کشور است و مهم‌ترین ویژگی‌های آن عبارت‌اند از: کار مبتنی بر دستمزد مشخص، داشتن حداقل دستمزد، ساعات کار مشخص، محیط کار امن و سالم، داشتن بیمه تأمین اجتماعی کارکنان (Daniels, 2004: 502).

اقتصاد غیررسمی

می‌توان گفت که تاکنون تلاش‌های بسیاری برای ارائه تعریفی کامل از اقتصاد غیررسمی

به گونه‌ای که بتواند همه جنبه‌های آن را در برگیرد شده است. اما با وجود همه این تلاش‌ها، هنوز هم ابهامات فراوانی در این مورد در میان اقتصاددانان دیده می‌شود. به طور مثال فایگ در تعریفی که از اقتصاد غیررسمی کرده آن را به چهار دسته تقسیم می‌کند: غیرقانونی، گزارش نشده، ثبت نشده، غیررسمی (Fige: 1990). همچنین می‌توان گفت اقتصاد غیررسمی به مجموع‌های از فعالیت و مبادلات اقتصادی گفته می‌شود که هرکدام ممکن است قانونی یا غیرقانونی باشند؛ اما به دلیل آنکه گزارش نمی‌شوند، اندازه‌گیری نیز نمی‌شوند. فقدان گزارش می‌تواند برای فرار از مالیت یا مقررات بیش از حد (درجه تنظیم‌کنندگی بالای دولت) و یا حتی نبود شبکه گزارش‌گیری به دلایل مختلف باشد (احمدی شادمهری، ۱۳۸۶: ۱۴۱) به طور کلی بخش غیررسمی، یک مفهوم گسترده است که برای توصیف فرم‌های ناامن از فعالیت‌های اقتصادی در کشورهای در حال توسعه توسعه جهان استفاده می‌شود باین‌حال، رشد و میزان اشتغال غیررسمی در بسیاری از کشورها، راه عملی برای فرار از بیکاری به شمار می‌رود (Arabsheibani, 2009: 992 & Henley). اقتصاد غیررسمی پس از جنگ جهانی دوم و به دنبال حضور گسترده دولت در عرصه اقتصاد و در نتیجه ایجاد انگیزه‌های قوی در عاملان اقتصادی برای حرکت به سمت بخش غیررسمی مورد توجه قرار گرفت و طی دهه‌های اخیر، ادبیات آن پیشرفت قابل توجهی داشته و اقتصاددانان با پی بردن به اهمیت این موضوع، کوشیده‌اند به بررسی و تحقیق بیشتر و معرفی روش‌های مناسب‌تر به تخمین آن بپردازند (Esfandiari:2002) علاوه بر این با مروری بر ادبیات موضوع می‌توان دریافت که در متون مختلف واژه اقتصاد غیررسمی با اشکال مختلف از جمله اقتصاد زیرزمینی، سایه‌ای، ثبت نشده، گزارش نشده، مشاهده نشده، غیرقانونی، غیرقابل مشاهده، پنهان، موازی، سیاه، ثانوی، نامنظم و نابازاری استفاده شده است (جعفری صمیمی و اکبری، ۱۳۹۲: ۲).

علل و عوامل ایجاد بخش غیررسمی:

- ✓ بار مالیاتی و فرار از مالیات
- ✓ شدت مقررات و قوانین اقتصادی
- ✓ دخالت‌های دولت و اختلال‌های قانونی
- ✓ مهاجرت غیرقانونی
- ✓ فساد و رانت جویی
- ✓ رشد قیمت کالاهای مصرفی
- ✓ بیکاری

✓ درآمد سرانه (سلیمی فر و کیوانفر: ۱۳۸۹، ۷-۱۲).

علل و عوامل اصلی ایجاد بخش غیررسمی

در بررسی عوامل ایجاد بخش غیررسمی یا به عبارت بهتر، دلایل ورود افراد به بخش زیرزمینی موضوعات زیادی مطرح شده است که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

بار مالیاتی و فرار از مالیات

افزایش بار مالیاتی بر حضور نیروی کار در بخش رسمی تأثیر می‌گذارد؛ به گونه‌ای که فرد هرچه بین درآمد قبل و بعد از کسر مالیات خود تفاوت بالاتری ببیند، به سمت بخش غیررسمی حرکت می‌کند. در توضیح این ادعا باید گفت که با توجه به رفتار عقلایی نیروی کار، زمانی که او مشاهده می‌کند با همان میزان کار درآمد بیشتری می‌تواند به دست آورد و از طرفی هم با توجه به میزان کار و فراغت خود، حرکت به سمت نقطه تعادل و بهینه کار و فراغت را که فعالیت بیشتری در بخش پنهان با درآمد بالاتر است، ترجیح می‌دهد.

افزایش و کاهش نرخ مالیات بدون مطالعه اثراتش بر روی بخش زیرزمینی می‌تواند به عنوان یک دلیل مهم خود را نمایان کند. نبود نظام مالیاتی کارآمد و سیاست‌ها و روش‌های مستمر و بلندمدت را می‌توان از جمله عوامل تشدید کننده حرکت به سمت فرار مالیاتی و ورود به بخش غیررسمی - که مالیاتی هم بر آن تعلق نمی‌گیرد - نام برد.

مهاجرت روستا - شهری

در برخی از استان‌های کشور از جمله استان سیستان و بلوچستان به دلیل مسائل و مشکلات اقتصادی تعداد زیادی از مردم شهر و روستای خود را ترک کرده و به سمت شهرهای اصلی حرکت می‌کنند و به دلیل نداشتن شرایط مالی لازم، در بخش غیررسمی این شهرها مشغول به کار می‌شوند. نتیجه چنین وضعی، گسترش بخش زیرزمینی اقتصاد است. نظیر این موارد در شهر جیرفت نیز بر همگان روشن است. حضور تعداد زیادی نیروی کار روستایی که همه روزه وارد این شهر می‌شوند و در مشاغل غیررسمی شروع به فعالیت می‌کنند و حتی در موارد بسیاری نیز دست‌مزدهای پایین‌تری نسبت به کارگران شهری دریافت می‌کنند، باعث شده است کار فرمایان با انتخاب کارگران مهاجر و به قصد کاهش هزینه‌ها سبب گسترش بخش غیررسمی شوند.

بیکاری

نرخ‌های بالای بیکاری می‌تواند از جمله عوامل گسترش بخش زیرزمینی - به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه - باشد. به عبارت دیگر، عدم وجود شغل رسمی، زمینه‌ساز ورود فرد به بخش پنهان خواهد شد. وجود نرخ‌های بالای بیکاری در ایران از جمله استان سیستان و بلوچستان باعث شده است افراد برای تأمین زندگی خانواده به دنبال یافتن شغلی در بخش غیررسمی باشند.

در حقیقت، عدم وجود شغل از یک سو و وجود هزینه‌های بالای زندگی از سوی دیگر، فرد را خواسته یا ناخواسته مجاب می‌کند که به فعالیتی در بخش پنهان روی آورد. نظیر این موضوع را خصوصاً در شهرهای بزرگ کشور که افراد به صورت فروشنده‌های دوره‌گرد به تأمین نیازهای اولیه خانواده خود می‌پردازند، دیده‌ایم (Arabmazyazdi, 2001: 12).

پراکنش فضایی

استنتاج و تنظیم یک سلسله مراتب ساختاری / کارکردی جهت سرمایه‌گذاری در زیر بناهای اجتماعی - اقتصادی و خدماتی به منظور فراهم کردن روابط منطقی مکمل و عادلانه را پراکنش فضایی گویند. (صالحی، احمد، ۱۳۸۴: ۴۶). به طور کلی الگوهای پراکنش فضایی براساس مطالعات انجام گرفته سه حالت دارند: ۱- خوشه‌ای ۲- پراکنده ۳- تصادفی (احدنژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۵).

ویژگی‌های اقتصاد بخش غیررسمی از نظر سازمان بین‌المللی کار:

۱- نیاز به هزینه کم؛ ۲- کارگر بر؛ ۳- ورود آسان به این بخش؛ ۴- کمی نیاز به تسهیلات رسمی؛ ۵- عرضه خدمات و تولیدات قابل رقابت (غازی و همکاران ۱۳۸۵: ۱۰۳).

تجارب کشورهای در حال توسعه در زمینه اقتصاد غیررسمی

جدول ۱: شیوه‌ها و سیاست‌های نوآورانه در بخش اقتصاد غیررسمی در بین کشورهای در حال توسعه

سیاست‌های نوآورانه برای ساماندهی	ویژگی اقتصاد غیررسمی	شهر
بانک مردم ✓	مهاجرت روستا- شهری، دست فروشی و	بانکوک (تایلند)
صندوق جامعه شهری و روستایی ✓	کارگری در شهر، اقتصاد غیررسمی ۳۳,۸	
برنامه وان تامبون وان پروداکت ✓	درصد از GDP تایلند را شامل می‌شود	

<ul style="list-style-type: none"> ✓ برنامه تبدیل دارایی به سهام ✓ مرکز آموزش شغلی در بانکوک 		
<ul style="list-style-type: none"> ✓ بازار یک روزه ✓ بازار پیشنهادی زنان 	دست فروش خیابانی، صنایع خانگی	دهلی (هند)
<ul style="list-style-type: none"> ✓ دسترسی به فضای شهری و عوارض شهرداری ✓ برنامه آموزش و بهداشت برای فروشندگان غذایی ✓ جمع آوری ضایعات ✓ گسترش بخش طب سنتی 	فعالیت دو سوم فعالان در اقتصاد غیررسمی، دست فروشی، کارگر یقه آبی	دوربان (آفریقای جنوبی)

منبع: حاجیلو، ۱۳۹۵

مشخصه‌های برجسته بخش غیررسمی در ایران و جیرفت

به نظر می‌رسد بخش غیررسمی در ایران سه مشخصه برجسته دارد. مشخصه اول، غلبه فعالیت‌های تجاری و به‌ویژه فعالیت‌های مولد، در ساختار اشتغال این بخش نسبت به سایر فعالیت‌هاست. برای مثال، طبق یک برآورد غیررسمی در سال ۱۳۶۷ این نوع فعالیت‌ها با داشتن حدود ۷۰۰،۰۰۰ شاغل، بیشترین سهم از شاغلان انواع فعالیت‌های اقتصادی در بخش غیررسمی را در بر گرفته است. مشخصه دوم این است که چهارچوب یک مطالعه تطبیقی از عوامل مؤثر بر گسترش این بخش چنین پیداست که در ایران این عوامل تنوع بیشتری نسبت به سایر کشورها دارد. مشخصه سوم این است که با توجه به روندهای گذشته در اقتصاد کشور، به‌ویژه از نظر تغییرات سهم عامل تولید کار و سرمایه در تولید محصولات صنعتی و کشاورزی و کاهش نسبی سهم اشتغال در بخش عمومی که یکی از هدف‌های برنامه تعدیل اقتصادی در ایران است و نیز احتمال استمرار نظام قیمت‌های چندگانه در کشور، به نظر می‌رسد این بخش در آینده به رشد خود ادامه دهد و به احتمال بسیار زیاد، دست‌کم سهم بخش غیررسمی در کل اشتغال، و اگر نه سهم آن در محصول ناخالص ملی به زیان بخش رسمی تغییر خواهد کرد (صدرموسوی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰). در واقع از جهت‌گیری‌های برنامه دوم توسعه اقتصادی کشور و نیز مجموعه اقدامات اخیر شهرداری‌ها برمی‌آید که دولت و شهرداری‌ها وجود این بخش را به‌عنوان یک واقعیت اجتناب‌ناپذیر پذیرفته و به‌عنوان یک سیاست نسبتاً مؤثر برای کاهش بیکاری حمایت‌های مالی و غیرمالی از افزایش اشتغال در این بخش را در زمره سیاست‌های خود قرار داده‌اند.

بر طبق اطلاعات و شواهد موجود در شهرداری جیرفت می‌توان گفت مشاغل غیررسمی این شهر بیشتر در خیابان‌های پرتردد و اصلی متمرکز شده‌اند و در محلات کوچک و حاشیه‌ای کم‌رنگ‌تر است. بر حسب آمار و اطلاعات به دست آمده از گزارش ستاد رفع سد معبر شهرداری جیرفت (www.jiroft.ir) برآورد می‌شود در حدود ۵۰۰۰ نفر به صورت‌های مختلف در سطح شهر جیرفت به فروشندگی و دوره‌گردی می‌پردازند و تشکیل ۲۰۰۰ پرونده و جمع‌آوری حدود ۳۰۰۰ بساطی در سال ۱۳۹۲ و همچنین شناسایی دوره‌گردهای جدید در ماه‌های منتهی به عید این سال این آمار را تأیید می‌کند.

پیشینه پژوهش:

ویسیان و همکاران در سال ۱۳۹۴ در پژوهشی تحت عنوان تحلیلی بر وضعیت شاغلان بخش اقتصاد غیررسمی (مطالعه موردی: شهر قروه) به شناسایی وضعیت اجتماعی-اقتصادی شاغلان بخش غیررسمی شهر قروه پرداختند و در آن به این نتیجه رسیدند که توزیع جغرافیایی بخش اقتصاد غیررسمی در شهر قروه یکنواخت نیست و اکثر افراد شاغل در این بخش مالیات پرداخت نمی‌کنند، همچنین بین عدم رضایت شغلی و بخش غیررسمی، و مهاجرت‌های روستایی و اشتغال در این بخش رابطه وجود دارد تحلیل واریانس ANOVA بین مهاجرت جامعه روستایی و جامعه شهری مشغول در بخش غیررسمی نشان داد که بین واریانس‌های دو گروه اختلاف معنی‌داری از نظر آماری وجود دارد.

سلیمی‌فر و کیوانفر در سال ۱۳۸۹ در پژوهشی تحت عنوان، اقتصاد غیررسمی در ایران و اثر تورم بر آن به بررسی حجم اقتصاد غیررسمی در بخش شهری در اقتصاد ایران در سال‌های ۱۳۶۱-۱۳۸۷ پرداختند و برای محاسبه اندازه اقتصاد غیررسمی از روش شکاف درآمدی استفاده کردند نتایج حاصل از تحقیق، روند افزایشی حجم بخش غیررسمی را در سال‌های جنگ تحمیلی نشان داد به طوری که در سال ۶۸ اندازه اقتصاد غیررسمی برابر ۶۷,۷۷ درصد اقتصاد رسمی بوده و کمترین میزان اقتصاد غیررسمی مربوط به سال ۱۳۷۲ برابر ۲۱/۹ درصد اقتصاد رسمی است همچنین پس از بررسی پایایی متغیرهای مورد آزمون، با استفاده از روش حداقل مربعات معمولی اثر نرخ تورم به تفکیک گروه‌های اختصاصی بر اندازه بخش غیررسمی سنجیده شد که نتایج نشان می‌دهد تنها افزایش نرخ تورم در گروه کالا، افزایش بخش غیررسمی شهری را به دنبال داشته است.

جمالی و همکاران در سال ۱۳۸۸ در پژوهشی برای شناسایی ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی شاغلان بخش غیررسمی سبزه میدان تبریز به این نتیجه رسیده‌اند که بیشتر این

شاغلان، در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند. آن‌ها مهم‌ترین مشکلات خود را کمبود سرمایه، نداشتن مکان ثابت و عدم دسترسی به تسهیلات اجتماعی بیان کرده‌اند. بیشتر آن‌ها تحصیلات پایین دارند و علاوه بر آن، در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند.

جان کروز^۱ در سال ۲۰۱۴ در مقاله‌ای تحت عنوان "توسعه اقتصاد غیررسمی" موضوع فروشندگان خیابانی را در شهر مکزیکوسیتی در مکزیک مورد بررسی قرار داده به این نتیجه می‌رسد که با توجه به ویژگیهای شاغلین در این بخش امکان حذف فیزیکی این مشاغل وجود ندارد. لذا این مشاغل باید به شکل منظمی سازماندهی شوند.

شیهان^۲ و ریوزمنّا در سال ۲۰۱۳ به تحلیل رابطه مهاجرت، ساختار شغلی و اقتصاد غیررسمی برای مناطق شهری مکزیک در دوره ۲۰۰۰ - ۱۹۷۰ پرداختند. آن‌ها از اطلاعات نقشه مهاجرت مکزیک برای ۳۶ جامعه مکزیک با تأکید بر مهاجرت با امریکا استفاده کردند و با روش رگرسیونی منطقی چند سطحی در چند مقطع، مشارکت افراد با پیشینه مهاجرت به امریکا را در بخش رسمی و غیررسمی بررسی کردند. نتایج نشان داد که خانواده‌های باتجربه مهاجرت تمایل بیشتری به شرکت در مشاغل غیررسمی را دارند و تنها ۷۰ درصد در بخش رسمی مشغول می‌شوند. این تمایل بیشتر در بخش‌های دارای اقتصاد پویا دیده شده است.

یپ^۳ در سال ۱۹۹۹ در مقاله‌ای تحت عنوان "مهاجرت‌های روستا- شهری و اقتصاد غیررسمی" جهت بررسی آثار عوامل جاذبه و دافعه و مهاجرت از روستا به شهر یک مدل اقتصاد سنجی را معرفی می‌کند. براساس نتایج یپ میزان تحصیلات و درآمد در بخش رسمی بیش از بخش غیررسمی است. همچنین او دریافت که بیشتر شاغلان را مهاجران تشکیل می‌دهند و بخش عظیمی از صنایع بخش غیررسمی در خانه و کنار خانه قرار دارد.

روش تحقیق

این پژوهش توصیفی- تحلیلی است. در این پژوهش از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. قسمت عمده پژوهش به صورت پیمایشی انجام گرفته است. برای بررسی وضعیت شاغلان در بخش غیررسمی احتیاج به جامعه آماری است. از آنجایی که جامعه آماری شاغلان در بخش غیررسمی شهر جیرفت، مشخص نیست و برای پژوهش‌های توصیفی- میدانی، نمونه‌ای به حجم حداقل ۱۰۰ نفر ضروری است (دلاور، ۱۳۸۹: ۹۹)، از این رو در این پژوهش برای افزایش دقت، حجم نمونه ۱۲۰ نفر انتخاب شده و به صورت پیمایشی موقعیت آن‌ها بر روی

¹ - krooz

² Shihan

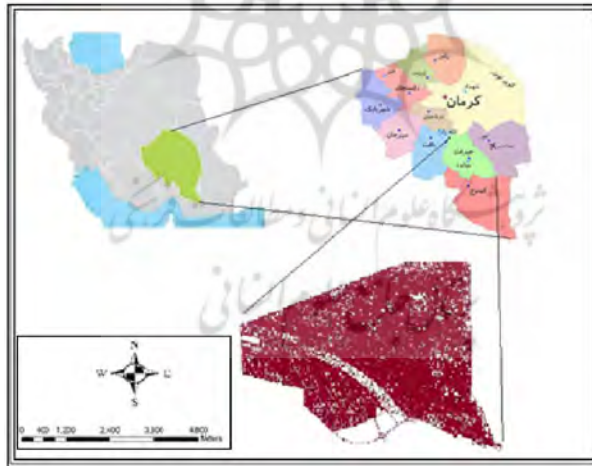
³ - Yep

نقشه شهر مشخص شده و نوع شغل غیررسمی و آن‌ها ثبت شد.

منطقه مورد مطالعه

این شهرستان از شمال به شهرستان کرمان، از جنوب به شهرستان عنبرآباد، از شرق به قسمتی از شهرستان بم و از غرب به شهرستان بافت و را بر محدود شده است. جمعیت شهرستان جیرفت بنا بر سرشماری سال ۱۳۹۰ تعداد ۲۷۷۰۷۴۸ نفر بوده است. نرخ باسوادی سطح شهرستان ۸۰٪ نرخ بیکاری ۳۰٪ می‌باشد؛ همچنین تعداد ۹۱۱۸ نفر دانشجو در ۶ واحد دانشگاهی این شهرستان در سال ۹۰ در حال تحصیل‌اند.

شهرستان جیرفت ۱۳۷۹۹ کیلومترمربع وسعت دارد و در قسمت مرکزی استان واقع شده است که به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و طبیعی به «هند ایران» معروف است. سطح زیر کشت محصولات زراعی باغی ۵۲۰۰۰ هکتار با میزان تولید ۷۳۹۰۰۰ تن می‌باشد. تولیدات آبیان و دامی این شهرستان با روندی رو به رشد به ۳۰۴۰۴ تن رسیده است. فاصله مرکز شهرستان تا مرکز استان حدود ۲۳۸ کیلومتر است و دارای ۴ مرکز شهری جیرفت، درب بهشت و جبال بارز و بلوک و ۴ بخش و ۱۴ دهستان و ۱۲۲۸ آبادی دارای سکنه می‌باشد.

نقشه ۱: منطقه مورد مطالعه تحقیق (نگارندگان، ۱۳۹۸)

مدل مورد استفاده در تحقیق

تحلیل الکویی

شناخت الگوها و کشف روندهای موجود در داده‌های فضایی از اهمیت زیادی در تحقیقات مختلف برخوردار است. در بسیاری از موارد پژوهشگران مایل‌اند بدانند که داده‌های آن‌ها چگونه در فضا توزیع شده‌اند، و آیا توزیع آن‌ها در فضا از الگو و یا قاعده خاصی پیروی می‌کند و یا خیر. تشخیص اینکه چنین الگوها و روندهایی وجود دارند یا نه به آن‌ها کمک می‌کند تا دلایل وجود الگوهای موردنظر را بررسی نمایند. ابزارهای تحلیل آماری که برای مطالعه الگوها و روندهای موجود در داده‌های مورد استفاده قرار می‌گیرند عمدتاً به دنبال یافتن پاسخ این سؤال هستند که احتمال اینکه توزیع عوارض جغرافیایی مورد مطالعه در اثر تصادف رخ داده باشد چقدر است. به‌طور کلی این ابزارها عبارت‌اند از:

۱. متوسط نزدیک‌ترین فاصله همسایگی

۲. خوشه‌بندی

۳. خوشه‌بندی زیاد/کم

۴. خوشه‌بندی چند فاصله‌ای

۵. خود همبستگی فضایی

۶. نقشه خوشه‌ای

در این تحقیق از روش میانگین نزدیک‌ترین فاصله همسایگی استفاده می‌شود که از نظر آماری به صورت زیر محاسبه می‌شود.

$$ANN = \frac{D_i}{D_E}$$

که در آن D_i میانگین فاصله مشاهده شده بین پدیده مورد نظر و نزدیک‌ترین همسایگانش است که به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$\bar{D}_i = \frac{\sum_{i=1}^n d_i}{n}$$

در این فرمول D_E میانگین فاصله بین پدیده و نزدیک‌ترین همسایگانش در صورتی که توزیع پدیده‌ها به صورت تصادفی صورت گرفته باشد است و به صورت زیر بیان می‌شود:

$$D_E = \frac{0.5}{\sqrt{m_A}}$$

در معادله بالا d_i فاصله بین پدیده مورد بررسی و نزدیک‌ترین همسایه‌اش، n تعداد کل

عوارض و همچنین A مساحت کل محدوده مورد مطالعه می‌باشد.
امتیاز استاندارد Z_{ANN} نیز به صورت زیر محاسبه می‌شود.

$$Z_{ANN} = \frac{D_i - D_E}{SE}$$

و SE برابر است با:

$$SE = \frac{0.126 \cdot 126}{\sqrt{n^2/A}}$$

مقدار Pvalue تقریبی از مساحت زیر منحنی برای توزیع معین خواهد بود که با آزمون آماری محدود می‌شود.

تحلیل خوشه‌ای

این نوع تحلیل مربوط به نحوه نمایش پراکنش پدیده‌ها و مقادیر خصیصه‌های آن‌ها در فضا است که به تهیه نقشه از الگوی پراکنش اعم از الگوی خوشه‌ای و یا پراکنده نشده می‌پردازد.

در حالت کلی ابزارهای مربوط به تهیه نقشه خوشه‌ها در محیط Arc GIS بر دو نوع می‌باشد:

۱. تحلیل خوشه و تک‌دانه

۲. تحلیل لکه‌های داغ

به کمک این ابزارها می‌توان مکان‌هایی که در آن‌ها لکه‌های سرد، داغ و تک‌دانه فضایی معنادار از نظر آماری وجود دارند را تعیین نمود. تهیه نقشه خوشه‌ها به خصوص زمانی که باید بر اساس مکان یک یا چند خوشه اقدامی صورت گیرد بسیار مفید است. جدول زیر تفاوت بین این دو نوع تحلیل را نشان می‌دهد.

جدول ۲: ابزارهای مربوط به تحلیل خوشه‌ای

ابزار	شرح
تحلیل خوشه و ناخوشه	اگر مجموعه‌ای از عوارض وزن دهی شده داشته باشیم، این ابزار خوشه‌های نقاط دارای مقادیر مشابه از نظر اندازه و خوشه‌های نقاطی که از نظر ارزش متفاوت هستند را شناسایی می‌کند.
تحلیل لکه‌های داغ و سرد	اگر مجموعه‌ای از عوارض وزن دهی شده داشته باشیم، این ابزار خوشه‌های عوارض با مقادیر زیاد (لکه‌های داغ) و خوشه‌های عوارض با مقادیر کم (لکه‌های سرد) را شناسایی می‌کند.

در این پژوهش از روش تحلیل خوشه و ناخوشه به منظور نوع توزیع مشاغل غیررسمی جیرفت استفاده می‌شود.

این تحلیل با فرض داشتن داده‌های وزن دهی شده، به شناسایی خوشه‌هایی از عوارض که مقادیر آن‌ها از نظر اندازه مشابه و یا نزدیک به هم هستند می‌پردازد. این ابزار همچنین ناخوشه‌های آماری را شناسایی می‌نماید. برای انجام این مسئله این ابزار به محاسبه مقدار موران محلی، امتیاز Z و PValue و یک کد که نشانگر نوع خوشه برای هر عارضه است می‌پردازد. آمار محلی موران I به صورت زیر به دست می‌آید:

$$I_i = \frac{x_i - \bar{X}}{S_i} \sum_{j=1, j \neq i}^n \omega_{i,j} (x_j - \bar{X})$$

که در آن x_i خصیصه عارضه i و $\bar{X}$ میانگین خصیصه مربوطه و $\omega_{i,j}$ وزن فضایی بین

عارضه i و j می‌باشد و:

$$S_i = \frac{\sum_{j=1, j \neq i}^n \omega_{i,j}}{n-1} - \bar{X}$$

که در آن n برابر با تعداد کل عارضه‌ها است.

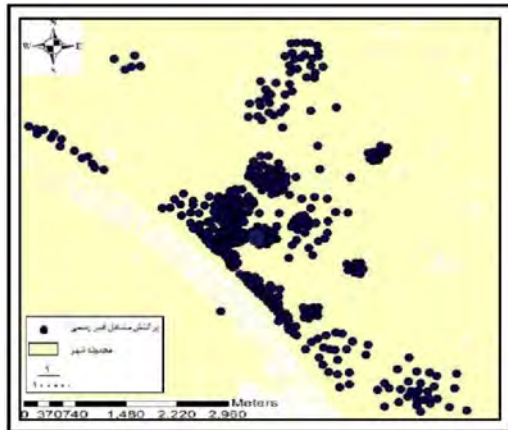
امتیاز استاندارد ZI_i به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$ZI_i = \frac{I_i - E[I_i]}{\sqrt{V[I_i]}}$$

یافته‌های پژوهش

توزیع جغرافیایی فعالیت

بر اساس بررسی پیمایشی و شناسایی و ثبت موقعیت مشاغل غیررسمی شهر جیرفت نشان می‌دهد که بیشترین تراکم مربوط به مشاغل غیررسمی در امتداد جاده اصلی در امتداد شرقی-غربی شهر است (نقشه شماره ۲) و ترکیبی از مشاغل مختلف غیررسمی مانند دست‌فروش، واکسی، کارتن جمع کن و غیره است که در (جدول شماره ۳) به صورت کامل تشریح شده است.

نقشه ۲: وضعیت توزیع جغرافیایی مشاغل غیررسمی
(نگارندگان، ۱۳۹۸)

جدول ۳: لیست مشاغل مورد استفاده در تحقیق

لبنیاتی	مرغ فروشی	فروشنده وانتی	میوه‌فروشی
واکسی	خرمافروش	سبزی‌فروش	خشکبار
عرضه نویس	سیگارفروش	لیاس‌فروش	تعمیرکار
باربر	کارگر	فال‌گیر	کارتن جمع‌کن

منبع: یافته‌های حاصل از بررسی میدانی، ۱۳۹۵

نسبت سنی

جدول (۴) مؤید این مطلب است که بیشتر افرادی که به این مشاغل روی آورده‌اند، بین گروه سنی ۱۵-۴۵ سال با توزیع فراوانی ۶۱/۵ درصد قرار دارند و گروه‌های سنی ۶۵ سال به بالا و ۱۵-۰ سال با ۶ درصد کمترین درصد را به خود اختصاص داده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی نسبت سنی افراد شاغل در بخش غیررسمی

سن	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
۱۵-۰	۸	۶،۴	۶،۴
۱۵-۴۵	۸۰	۶۱،۵	۶۷،۹
۴۵-۶۵	۳۴	۲۶،۲	۹۴،۱
+۶۵	۸	۶،۲	۱۰۰
جمع	۱۳۰	۱۰۰	-

منبع: محاسبات نگارندگان

سطح سواد افراد شاغل

در ایران بی‌سوادی در میان بخش غیررسمی تقریباً عمومیت دارد و آموزش رسمی در میان خانواده‌های این گروه جای ندارد و تحصیل‌کردگان متوسط به بالا در بین آن‌ها بسیار اندک است (جمالی، صدر موسوی، دخت لیوارجانی، ۱۳۸۷: ۳۰). بر اساس نتایج حاصل از برداشت‌های میدانی، ۲۲ درصد شاغلان بخش غیررسمی در شهر جیرفت بی‌سواد، ۲۵ درصد در حد خواندن و نوشتن، ۵۱ درصد زیر دیپلم و تنها ۱ درصد از این شاغلان دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم هستند (جدول شماره ۵).

جدول ۵: توزیع فراوانی سطح تحصیلات افراد شاغل در بخش غیررسمی جیرفت

تحصیلات	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
بی‌سواد	۲۹	۲۲,۳	۲۲,۳
در حد خواندن	۳۳	۲۵,۴	۴۷,۷
زیر دیپلم	۶۷	۵۱,۲	۹۸,۹
دیپلم به بالا	۱	۱,۱	۱۰۰
جمع	۱۳۰	۱۰۰	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

علل اشتغال بخش غیررسمی

تأمین شغل در جامعه فقیر، مهم‌ترین وسیله برای توزیع درآمد است و نبود توازن در توزیع فرصت‌های شغلی در مناطق شهری و روستایی سبب گرایش به بخش غیررسمی شده است. در شهر جیرفت ۷۰ درصد شاغلان دلیل ورود خود به بخش غیررسمی را بیکاری و نیافتن شغل مناسب و ۲۲ درصد نداشتن سرمایه اظهار کرده‌اند. در مرتبه پایین‌تر ۶ درصد به خاطر نداشتن تحصیلات و ۸ درصد نیز اخراج از شغل قبل را دلیلی برای ورود به این بخش دانسته‌اند (جدول ۶).

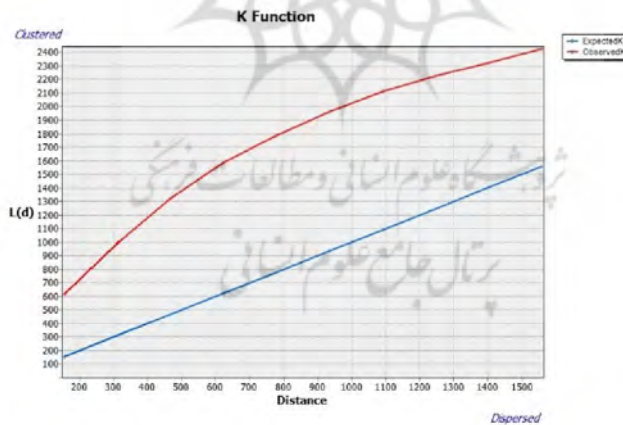
جدول ۶: توزیع فراوانی دلایل اشتغال افراد شاغل در بخش غیررسمی جیرفت

دلیل اشتغال	فراوانی	درصد	فراوانی تجمعی
بیکاری	۹۲	۷۰٫۸	۷۰٫۸
نداشتن سرمایه	۲۹	۲۲٫۳	۹۳٫۱
نداشتن تحصیلات	۸	۶٫۱	۹۹٫۲
اخراج از شغل قبلی	۱	۰٫۸	۱۰۰
جمع	۱۳۰	۱۰۰	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

تحلیل فضایی پراکنش مشاغل غیررسمی جیرفت تحلیل خوشه‌ای فضایی چند فاصله‌ای

این ابزار که به تابع k ریبلی نیز مشهور است یکی از ابزارهای بسیار مفید برای بررسی آماری الگوی فضایی پدیده‌ها در فضا و مکان است. این ابزار نشان می‌دهد که وضعیت خوشه‌بندی مشاغل مربوط به اقتصاد غیررسمی شهر جیرفت در فواصل مختلف جغرافیایی چگونه است نتایج حاصل از این تحلیل در نمودار شماره (۱) نشان داده شده است.

نمودار شماره ۱: تحلیل خوشه‌ای فضایی چند فاصله‌ای
محاسبات نگارندگان

در این شکل محور افقی فاصله را نشان می‌دهد و محور عمودی میزان خوشه‌ای بودن

¹ - Ripley k- function

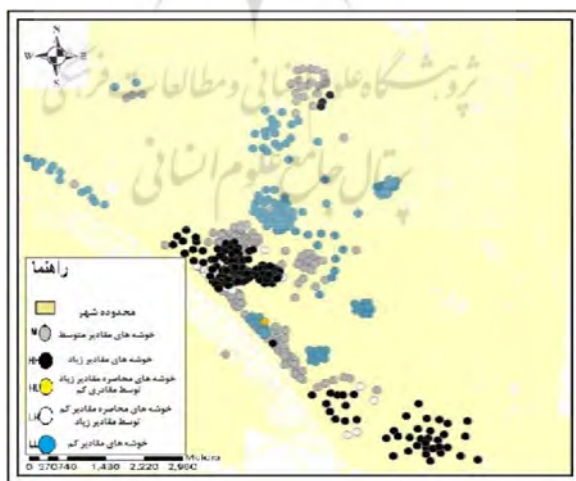

توزیع مشاغل غیررسمی را نشان می‌دهد. در این شکل خطوط محورهای آبی‌رنگ (Expectedk) و محورهای قرمز رنگ (Observedk) وجود دارد که به ترتیب مربوط به k مورد انتظار و k مشاهده‌شده می‌باشند.

در این نوع از خوشه‌بندی‌ها هر چه منحنی نتایج مشاهده‌شده بالاتر از منحنی نتایج مورد انتظار باشد به معنای آن است که مشاهدات در آن فاصله خوشه‌بندی‌شده‌اند. برعکس هر چه منحنی نتایج مشاهده‌شده پایین‌تر از منحنی نتایج مورد انتظار باشند در آن صورت داده‌ها در آن فاصله از هم پراکنده‌تر هستند. بر اساس این قاعده و شکل شماره (۳) به این نتیجه می‌رسیم که توزیع مشاغل غیررسمی در شهر جیرفت (مقیاس تحلیل) به‌نوعی خوشه‌بندی‌تر از توزیع تصادفی در قسمت‌های مختلف شهر است. یعنی در واقع وجود یک سری از فاکتورهای مستقل به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم در پراکنش خوشه‌ای شکل این مشاغل (به‌عنوان متغیر وابسته) در نقاط خاصی از شهر تأثیرگذارند، و این نوع خوشه‌بندی فضایی برای نقاط مطرح‌شده از نظر آماری معنادار است.

تحلیل خوشه و ناخوشه

در این تحقیق برای نمایش توزیع فضایی مشاغل غیررسمی در سطح شهر جیرفت از تحلیل خوشه و ناخوشه که به شاخص انسلین محلی موران (Anselin Local Moran I) نیز معروف است، استفاده می‌کنیم.

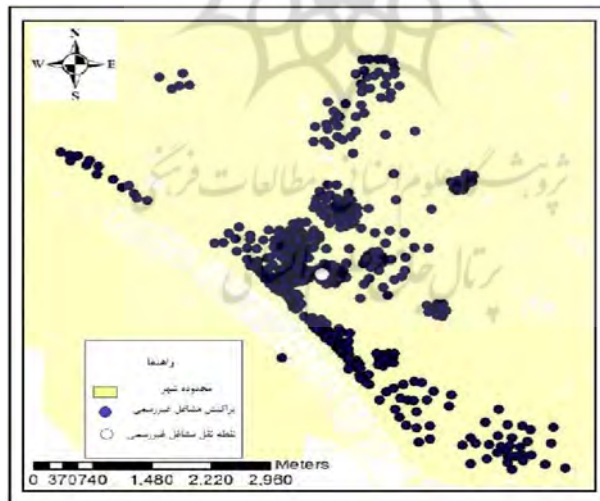
نقشه ۳: تحلیل خوشه‌ای مشاغل غیررسمی
(محاسبات نگارندگان)

لایه خروجی ایجاد شده توسط این ابزار درجه خوشه‌ای بودن مشاغل مختلف مورد تحقیق را نشان می‌دهد. در این شکل خوشه‌های با علامت M نشان‌دهنده اختلاط و همسایگی بالای بین مشاغل غیررسمی ۸ گانه مورد بررسی، علامت HH نشان‌دهنده خوشه‌بندی قوی بین مشاغل همسان با مقادیر زیاد، علامت LL نشان‌دهنده خوشه‌بندی مشاغل با مقادیر کم، علامت HL که نشان‌دهنده ناخوشه‌هاست که در آن یک مقدار زیاد توسط مقادیر کم محاصره شده است. در نهایت تک‌دانه‌هایی را که در آن عارضه دارای مقادیر کم توسط عوارض دارای مقادیر زیاد (LH) محاصره شده‌اند و از نظر آماری معنادار (سطح ۵ درصد) هستند، از یکدیگر متمایز می‌گرداند.

در نقشه شماره (۴) به‌وضوح شاهد خوشه‌ای بودن تراکم مربوط به مشاغل غیررسمی شهر جیرفت می‌باشیم که البته این تراکم بیشتر در قسمت جنوبی و جنوب غربی شهر و با شدت‌های متفاوت از زیاد تا کم متمرکز است.

عارضه مرکزی

این تحلیل مشاغلی را که در مرکزی‌ترین مکان نسبت به سایر مشاغل غیررسمی قرار گرفته است، مشخص می‌کند.

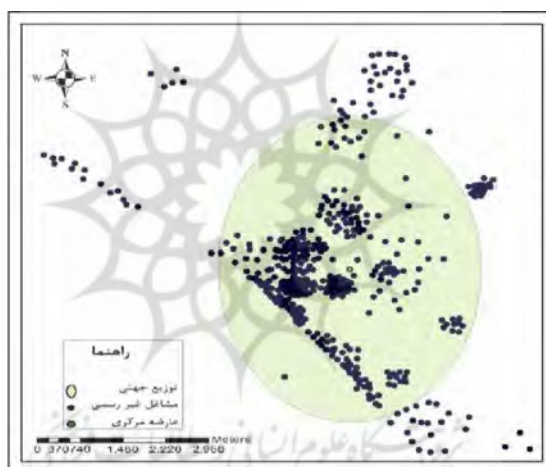
نقشه ۴: تحلیل عارضه مرکزی مشاغل غیررسمی (محاسبات نگارندگان)

همان‌طور که در نقشه شماره (۵) مشخص است در قسمتی از شهر که بیشترین تعداد مشاغل غیررسمی را به خود اختصاص داده است، شغلی که در رابطه با مشاغل غیررسمی دیگر

در مرکزی‌ترین نقطه قرار گرفته است، به‌عنوان عارضه مرکزی معرفی می‌شود. شناخت این مرکزیت می‌تواند به برنامه‌ریزان شهری در رابطه با شناسایی نقطه ثقل اقتصاد غیررسمی شهر، ریشه‌های شکل‌گیری آن و طرح‌ریزی‌هایی برای کنترل و مقابله با آثار سو آن کمک کند.

توزیع جهت‌دار

توزیع بسیاری از پدیده‌های جغرافیایی در فضا به‌گونه‌ای هستند که ممکن است جهت‌دار بوده و نتوان آن‌ها را با دایره نشان داد. در این موارد می‌توان با محاسبه واریانس محورهای X و Y به‌طور جداگانه و مستقل روند و جهت توزیع پدیده‌ها در فضا را نشان داد. ابزار توزیع جهت‌دار (Directional Distribution Tool) نشان می‌دهد که آیا توزیع عوارض جغرافیایی در فضا به صورتی جهت‌دار صورت گرفته است یا خیر.

نقشه ۵: توزیع جهت‌دار مشاغل غیررسمی (محاسبات نگارندگان)

نتایج حاصل از توزیع جهتی مشاغل غیررسمی شهر جیرفت به شکل بیضی از پایین به بالا است. با توجه به اینکه الگوی فضایی لایه‌های ورودی حول عارضه مرکزی متراکم می‌باشد و عوارض کمتری در پیرامون این بیضی انحراف استاندارد قرار دارند، توزیع فضایی این مشاغل به صورت نرمال می‌باشد و توزیع جهتی آن با یک انحراف معیار، حدود ۶۸ درصد عوارض را در بر می‌گیرد.

ابزار توزیع جهتی می‌تواند کاربرد زیادی در تحلیل پراکنش مشاغل غیررسمی شهر جیرفت و رفتار مربوط به آن‌ها در فضای جغرافیایی داشته باشد. از جمله تحلیل رابطه این

مشاغل با عوارض فیزیکی خاص مانند خیابان‌ها، فروشگاه‌ها و مسیرهای پرتردد شهری. از سوی دیگر نحوه توزیع این مشاغل می‌تواند کمک زیادی در زمینه نحوه نظارت و ساماندهی این مشاغل از سوی شهرداری شهر جیرفت بکند.

علل فضایی و اقتصادی نوع پراکنش مشاغل غیررسمی شهر جیرفت

در رابطه با توزیع خوشه‌ای مشاغل غیررسمی در شهر جیرفت و توزیع جهت‌دار این پراکنش با انحراف معیار حدود ۶۸ درصد در امتداد شمالی جنوبی این شهر دلایل متعددی را می‌توان بیان کرد، که از مهم‌ترین موارد آن‌ها می‌توان به دسترسی به خیابان‌های اصلی، تراکم این پراکنش در مسیرهای پر رفت و آمد شهری، معابری به دور از کنترل مأمورین سد معبر شهرداری، در کنار جاده‌های ورودی و خروجی شهر و همچنین در جوار کاربری‌ها و بازارهای رسمی شهر اشاره کرد.

با توجه به یافته‌های تحقیق، خصوصاً تابع k ریپلی (تحلیل خوشه‌ای فضایی چند فاصله‌ای) و شکل مربوطه (شکل ۳) مشاهده شد که سهمی "مشاهدات" نسبت به سهمی "قابل انتظار" در تمام کشیدگی‌های طول منحنی وضعیت بهتر و بالاتری را نشان می‌دهد که این امر حاکی از توزیع خوشه‌ای مشاغل غیررسمی در شهر جیرفت به خصوص در قسمت‌های جنوب و جنوب غرب این شهر می‌باشد (شکل ۴). همچنین علاوه بر خوشه‌ای بودن این مشاغل، تحلیل خوشه و ناخوشه نیز نشان از دسته‌بندی معنادار خوشه‌های همسان نسبت به مشاغل غیررسمی غیرهمسان دارد (شکل ۴)، توزیع جهات این خوشه‌ها نیز به شکل نرمال و از پایین به بالا کشیده شده است.

در توضیح علت این شکل از خوشه‌بندی می‌توان به شکل و امتداد خیابان‌های اصلی شهر، پراکنش معنادار مناطق مسکونی شهر و میزان کنترل مراجع نظارتی بر این شکل از مشاغل اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

امروزه یکی از معضلات اجتماعی و اقتصادی در اکثر شهرهای کشورهای جهان سوم از جمله شهرهای ایران وجود مشاغل غیررسمی و تبعات ناشی از آن است. تنوع و گستردگی بسیار زیاد بخش غیررسمی و اهمیت آن در اقتصاد شهری تا حدی است که نمی‌توان اهمیت آن را نادیده گرفت. لازم به ذکر است که این نوع اقتصاد، آثار فراوانی روی تولید ناخالص داخلی،

مالیات، توزیع درآمد و رفاه اجتماعی در هر شهری از جمله شهر جیرفت دارد، به طوری که کاهش درآمدهای دولت در اثر گسترش فعالیت‌های غیررسمی منجر به کاهش سطح کالاها و خدمات و به تدریج کاهش سطح رفاه اجتماعی می‌شود.

از آنجایی که مهم‌ترین علل ایجاد اقتصاد غیررسمی در هر کشوری، بار مالیاتی و سیستم تأمین اجتماعی است، به طوری که افزایش مالیات بر درآمد نیروی کار باعث کاهش عرضه نیرو در بخش رسمی و افزایش آن در بخش غیررسمی به منظور حفظ سطح رفاه اولیه می‌شود، لذا توجه به حذف موانع موجود در گذار اقتصاد رسمی لازم و ضروریست.

باید به این نکته اذعان نمود که غیررسمی بودن اقتصاد ناشی از عوامل متعدد از جمله مسائل حاکمیتی و ساختاری است و سیاست‌های عمومی می‌تواند روند گذار به اقتصاد رسمی را در قالب گفتگوهای اجتماعی تسریع بخشد. با آگاهی از این موضوع که برخی کارگران و واحدهای اقتصادی در بخش غیررسمی از استعداد و توان بالقوه عظیمی در زمینه کارآفرینی برخوردارند می‌توان ظرفیت‌های خلاقیت، پویایی، بهره‌وری، مهارت و نوآوری آنان را در صورت تسهیل گذار به اقتصاد رسمی به طور کامل شکوفا نمود.

یافته‌های این تحقیق را می‌توان به این صورت بیان کرد: ۶۱,۵ درصد افراد شاغل در بخش غیررسمی در گروه سنی ۱۵-۴۵ سال قرار دارند که عمده تمرکز آن‌ها را می‌توان در خیابان‌ها و میدان‌های اصلی شهر مشاهده کرد. ۹۸,۹ درصد افراد شاغل در بخش غیررسمی دارای تحصیلات کمتر از دیپلم هستند که می‌توان استنباط کرد که در فرایند جذب در بخش غیررسمی در شهر جیرفت پایین بودن سطح سواد و نداشتن مهارت مهم‌ترین ویژگی به شمار می‌رود. ۶۳ درصد افراد شاغل در این بخش را افراد مهاجر از روستاهای اطراف تشکیل می‌دهد که این افراد برای یافتن کار و بهبود وضعیت زندگی فعلی خود مجبور به مهاجرت به شهرها شده‌اند. بیش از ۷۰ درصد افراد به دلیل بیکاری به این بخش وارد شده‌اند که می‌تواند دلیل بر نبود زیرساخت‌های اقتصادی مناسب در منطقه برای جذب این افراد باشد. علاوه بر این ۹۵ درصد افراد شاغل در بخش غیررسمی شهر جیرفت اصلاً به دولت مالیاتی پرداخت نمی‌کنند و هیچ نوع حقوق بیمه‌ای نیز ندارند.

تحلیل فضایی صورت گرفته بر روی داده‌های تحقیق نیز وضعیت پراکنش این مشاغل را از نظر تحلیل الگویی، تحلیل خوشه‌ای، عارضه مرکزیت و جهات توزیع این مشاغل در قالب نرم‌افزار GIS نشان داد. یافته‌های حاصل از تحلیل فضایی صورت گرفته بر روی اقتصاد غیررسمی شهر جیرفت نشان داد که توزیع فضایی این مشاغل به شکل نرمال بوده و به دلیل قرارگیری در امتداد راه‌های اصلی شهر شکل خوشه‌ای به خود گرفته‌اند و توزیع جهتی آن

شمالی- جنوبی بوده و با یک انحراف معیار حدود ۶۸ درصد عوارض را در برمی‌گیرند. اثبات فرضیات مربوط به تحقیق هم نشان داد که علاوه بر این که مشاغل غیررسمی شهر جیرفت شکل خوشه‌ای به خود گرفته است، بلکه تحلیل خوشه و ناخوشه نیز نشان از دسته‌بندی معنادار خوشه‌های همسان نسبت به مشاغل غیررسمی غیرهمسان دارد (شکل ۴)، توزیع جهات این خوشه‌ها نیز به شکل نرمال و از پایین به بالا کشیده شده است. در توضیح علت این شکل از خوشه‌بندی می‌توان به شکل و امتداد خیابان‌های اصلی شهر، پراکنش معنادار مناطق مسکونی شهر و میزان کنترل مراجع نظارتی بر این شکل از مشاغل اشاره کرد.

پیشنهادها

با توجه به نتایج تحقیق و از آنجایی که امکان برخورد فیزیکی و حذف این‌گونه مشاغل وجود ندارد و نیز نمی‌توان این مشاغل را به حال خود رها کرد، پس لازم است این بخش مورد توجه جدی مسئولان قرار گیرد. در همین راستا برای سامان‌دهی این بخش به ترتیب در ایران و شهر جیرفت پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود:

• ایران

- ❖ کاهش تعداد رویه‌ها و مرحل مورد نیاز برای ثبت نام، اعطای مجوز و ثبت یک کسب و کار به حداقل ممکن
- ❖ استفاده بیشتر از فناوری‌های جدید مانند رویه‌های آنلاین برای ثبت کسب و کارها
- ❖ ساده سازی رویه‌های مقرراتی و نظارتی برای فعالیت، در نظرگیری هزینه آن‌ها و اثرات آن بر سودآوری اقتصادی
- ❖ بازبینی و لغو مقررات منسوخ و آیین‌نامه‌های محدود کننده توسعه یا تنظیم اقتصاد غیررسمی
- ❖ کاهش نوع و تعداد بازرسی‌ها و همچنین نیازمندی‌های حسابرسی و معرفی مراکز یک مرحله‌ای نظام‌مند

• جیرفت

- ❖ از آنجایی که ۹۸,۹ درصد افراد شاغل در این بخش بی‌سواد هستند، می‌توان استنباط کرد که تخصص کافی نیز ندارند و با توجه به این که این درصد جمعیت نیز ۶۱,۵ درصد افراد شاغل در بخش غیررسمی در گروه سنی ۱۵-۴۵ سال، یعنی در بخش جمعیت فعال کشور قرار داند، می‌توان بخش اعظم و جوان را به‌صورت رایگان در مرکز فنی و حرفه‌ای آموزش داد تا با هدایت بخشی از این افراد، گامی به‌سوی مشاغل رسمی برداشت.

- ❖ از آنجایی که ۶۳ درصد از جمعیت بخش غیررسمی به منظور دستیابی بهتر به فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی مهاجران روستایی تشکیل می‌دهند می‌توان با ایجاد صنایع کوچک تبدیلی در مناطق روستایی برای جلوگیری از مهاجرات آن‌ها گامی ارزنده برداشت.
- ❖ در شهر جیرفت ۷۰ درصد شاغلان دلیل ورود خود به بخش غیررسمی را بیکاری ۲۲ درصد نیز نداشتن سرمایه اظهار کرده‌اند، سرمایه‌گذاری دولت در بخش‌های زیربنایی به منظور افزایش ظرفیت تولید، توجه به سرمایه‌گذاری بر روی نیروی انسانی، اولویت قرار دادن استخدام نیروی کار بومی در بخش‌های متعدد، جذب سرمایه‌گذاری سرگردان در جهت ایجاد مشاغل کاربر به‌جای سرمایه‌بر می‌تواند بحران بیکاری را تا حدودی در منطقه ریشه‌کن کند. اعطای وام‌های کم‌بهره برای خانواده‌های کم درآمد که سرمایه اندک دارند نیز می‌تواند این مشاغل را به سمت رسمی شدن سوق دهد.

منابع و مأخذ:

- ۱- احدنژاد، م؛ مولایی، م؛ جوادزاده، ه. حاتمی، ا. ۱۳۹۱. تحلیل الگوی پراکنش فضایی مراکز آموزشی و ساماندهی مناسب کالبدی آن با استفاده از GIS (مطالعه موردی: منطقه ۸ تبریز). مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۸: ۵.
- ۲- احمدی شادمهری، م. ط. ۱۳۸۶. بررسی وضعیت شاغلان در بخش غیررسمی، مطالعه موردی: شهرستان مشهد. مجله دانش و توسعه. صص ۱۳۷-۱۵۷.
- ۳- آموزگار، ج. ۱۳۸۷. اقتصاد خاکستری. قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
- ۴- جعفری صمیمی، ا، اکبری، م. ۱۳۹۲. بررسی عوامل مؤثر بر اقتصاد زیرزمینی در ایران ۱۳۵۷-۱۳۸۸، اولین همایش الکترونیکی ملی چشم‌انداز اقتصاد ابران (با رویکرد حمایت از تولید ملی).
- ۵- جمالی، ف، صدر موسوی، م، دخت لی. ا. ۱۳۷۸. بررسی ویژگی‌های مشاغل غیررسمی در مادر شهر تبریز. فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی (۸۹) صص. ۱۹-۴۶.
- ۶- جمالی، ف؛ صدرموسوی، م؛ لیوارجانی، پ. ۱۳۸۸. بررسی ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی شاغلان بخش غیررسمی در مادر شهر تبریز، نمونه موردی سبزه میدان، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی دانشگاه تبریز، شماره ۲۹: ۱۴.
- ۷- سالاریان، ف؛ حسینی، ع؛ حبیبی، ل، جعفری، م. ۱۳۹۵. نقش مشاغل غیررسمی در تسکین اسکان غیررسمی (مطالعه موردی: حصار امیر پاکدشت). فصلنامه اقتصاد و مدیریت شهری، شماره ۱۴:
- ۸- سلیمی فر، م؛ کیوانفر، م. ۱۳۸۹. اقتصاد غیررسمی در ایران و اثر تورم بر آن. مجله دانش و توسعه (علمی - پژوهشی) سال هجدهم، شماره ۳۳.
- ۹- صالحی، ا. ۱۳۸۶. بررسی شیوه‌های ساماندهی کالبد-فضایی مراکز تجاری، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده هنر، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۰- صدر موسوی، م؛ پورمحمدی، م؛ ر؛ ظفری، د. ۱۳۹۵. بررسی و تحلیل نقش مهاجرت‌های روستایی در ایجاد بخش غیررسمی؛ مطالعه موردی کلان شهر تبریز. نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۲۵: ۳۰.
- ۱۱- غازی، ا؛ بیک محمدی، ح؛ بزی، خ. ۱۳۸۵. تأملی بر اقتصاد غیررسمی در شهر زابل. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی ۲۱. (۳) صص ۹۵-۱۱۴.
- ۱۲- ویسیان، م، موسویه م ن، ربانی، ط، احمدتوزه، و. ۱۳۹۱. تحلیلی بر وضعیت شاغلان بخش اقتصاد غیررسمی (مطالعه موردی: شهر قروه) مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال

دوم، شماره ۱، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۲.

- 13- Arabmazaryazdi, A. 2001 "The black economy in Iran; the size, its causes and effects in the past three decades," *Journal of Planning and Budget*, No. 62 and 63, pp 30-60. (in Persian)
- 14- Cross, J. 1997. b" *Developing the Informal Economy*"
www.openair.org/cross/
- 15- Cross, J. 2014. c" *Measuring Independence and Dependence in the Informal*
- 16- Daniles, P. W. 2004. *Urban challenges: The formal and informal economies in mega-cities. Cities*, 21(6), 501-511.
- 17- Esfandiari, A and Jamalmanesh a. 2002" *The underground economy and its impact on national economy* ,"*Journal of Budget and Planning*.
- 18- Fige, H, Edgard, L. 1990" *Defining and Estimating Underground and Informal Economics: the New Institutional Economics Approach* ,"*World Development*, 18, (7), pp 989-1002.
- 19- Henley, A & ,Arabsheibani, R. 2009. *On defining and measuring the informal sector: Evidence from Brazil. World Development*, 37(5), 992-1003.
- 20- Sheehan, C. Riosmena, F. 2013. *Migration, business formation, and the informal economy in urban Mexico. Social Science Research* 42, 1092–1108.
- 21- Yap L. 1976" *Rural-Urban Migration and Urban Underemployment in Brazil*",
Journal of Development Economics, No. 3 (September 1976): 227-43.
- 22- Yuki, K. 2007. *Urbanization informal sector and development. Journal of Development Economics*, 84, 76-103.

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی